

*BIJLAGE X. REDEVOERING VAN J. TERLOUW OP DE ALGEMENE LEDENVERGADERING VAN
D'66 TE UTRECHT OP 6 NOVEMBER 1976*

Dames en heren Democraten. Zo heb ik u vaak toegesproken, beste vrienden, voeg ik daar nu aan toe. Ik hoop dat ik dit tot een goed einde breng, deze spreekbeurt. Want misschien kunt u zich voorstellen dat het je emotioneel niet geheel voorbij gaat, als iets dergelijks je overkomt. Drie jaar geleden, in 1973, ook in november, ook in Utrecht, in het Jaarbeurs-congrescentrum, heb ik voor het eerst u mogen toespreken als fractie-voorzitter van D'66 in de Tweede Kamer. Ik was niet in die functie gekozen en ging met gemengde gevoelens naar dat congres toe. Voordat ik één woord had gesproken hebt u mijn schroom weggenomen. Sommigen, wellicht velen van u, zullen zich die bijeenkomst nog herinneren. U weet wat er daar gebeurd is. Dat heeft mij toen veel meer aangegrepen dan u misschien ooit hebt geweten. Ik heb vaak gehoord, na dat congres en ook na andere congressen die daar op zijn gevolgd: "Het congres juicht je toe en je staat er dan zo koeltjes bij". Dat is misschien ook wel zo. In wat voor opleiding je ook mag genieten - of dat nu een natuurkundige is of één in de politiek of een andere - in geen één opleiding word je, geloof ik, geleerd hoe je moet reageren als een congres zijn waardering tot uitdrukking brengt. Maar ik kan u verzekeren dat het mij niet zomaar voorbij is gegaan. En zoals ik in de Democraat heb geschreven, dat het de congressen zijn geweest, juist omdat het contact tussen partijtop, als ik het zo mag zeggen, en de basis zo sterk was weggefallen, de congressen zijn geweest, die me voortdurend moed en vertrouwen hebben gegeven om door te gaan met het werk waar we voor stonden. Het heeft me temeer zoveel goed gedaan dat u mij bent blijven steunen, ook toen ik dingen deed die niet naar uw zin waren. Bijvoorbeeld het congres van 1974, na de verkiezingsnederlagen van Provinciale Staten en Gemeenteraden. Toen heb ik in Amsterdam ervoor gepleit om te besluiten om te zijner tijd niet meer deel te nemen aan de verkiezingen, omdat ik het noodzakelijk vond voor de eer van de partij. Om aan te geven dat we ons verlies namen. En ik weet dat velen van u het daar niet mee eens waren en desalniettemin heb ik nooit het gevoel gekregen, dat ik het congres verloren had. Ik heb altijd geweten, en dat is misschien het meest eigenaardige, dat ik namens u kon spreken. Er zijn natuurlijk in de loop van de jaren, komen er strategische veranderingen, de tijden veranderen en je opvattingen veranderen en ook het doel van een partij als D'66 verandert natuurlijk mee. Dat hoort ook zo. En ik had de plicht om in de Kamer, bij de laatste Algemene Beschouwingen om een voorbeeld te noemen, te proberen te verwoorden wat ik dacht

dat u vindt. Want zo vat ik democratie op. Ook al was veel van het contact weggevallen, moet je dat dan doen en wat me altijd geweldig heeft gesteund, dat is dat ik de innerlijke zekerheid heb en steeds heb gehad en daar nooit een moment van aarzeling over heb gekend, dat ik namens u kon spreken. En dat komt omdat ik midden in de partij sta, omdat ik voel dat, toevallig door mijn karakter, door mijn politieke opvatting, ik tamelijk goed kan aanvoelen, wat u vindt, dat ik kan verwoorden wat u bezielt, dat u bezielt, wat ik verwoord. Dat klinkt, u kunt dat niet goed opvatten, ik bedoel daar niets hautains mee door dat te zeggen, het is een voorrecht dat ik dat gevoel heb en het heeft me buitengewoon gesteund. Nu heb ik van de zomer na een langdurig en ik dacht zorgvuldig afwegingsproces, na met veel mensen gesproken te hebben, voor mezelf het besluit genomen dat ik me niet kandidaat zou stellen als lijsttrekker, mocht de partij besluiten om door te gaan met de verkiezingen. Ik wil u best zeggen, ik wil u best de reden geven, waarom dat niet is waarom ik dat heb besloten. Ik heb dat niet besloten, omdat ik niet met u geloof, omdat ik met u wéét, dat de politieke boodschap, dat de doelstelling van D'66 onverminderd van kracht zijn, omdat het misschien wel onverminderd noodzakelijk is dat die boodschap uitgedragen wordt. Dat was absoluut niet de reden. Ik weet ook zeker dat niemand van u mij ooit heeft horen twijfelen, noch in het openbaar, noch in persoonlijke gesprekken, aan het belang van de politieke denkwijze van D'66. Al mocht ik dan af en toe aarzelen - en de kranten schrijven dat ook niet ten onrechte - het hoofdbestuur vindt dat ook, daaraan heb ik nooit getwijfeld en dat hebt u ook nooit in enige toespraak van mij kunnen beluisteren. Het zijn andere redenen, waar ik zo dadelijk op kom, als mijn spreek-tijd niet beperkt is. Wat is, wat is dan dat doel van D'66? Het is, het was in 1966 en het is nog vandaag de dag, het inhoud geven van het begrip democratie. Dat is de diepe bedoeling van D'66. Die diepe bedoeling is dat wij de horigheid wegnemen en er zijn nog bijzonder veel horigheden in de samenleving. Talloze mensen zijn nog soms niet herkend door de samenleving. Horig aan anderen, horig aan systemen, horig aan situaties. Als ik moest aangeven wat mij bezielt om uw politieke leider geweest te zijn door de jaren, dan is het om te proberen om ervaringen door te geven, om herkend te kunnen worden, om ze weg te nemen en waar ze niet herkend worden, om ze op te sporen en ze dan weg te nemen. Het hangt van de tijd af, van de situatie, van de omstandigheden, welke instrumenten je daarvoor gebruikt. En dat is voor de meesten, en dat zal ook wel zo blijven, staatsrechtelijke hervormingen. En dat kan zijn partij-politieke vernieuwing, dat kan zijn wetgeving, dat kan ook zijn door een bepaalde mentaliteit uit te dragen. En er zijn andere methodes.

Maar daar gaat het om: inhoud geven aan de democratie. Het lijkt enorm paradoxaal voor een politieke partij dat je macht wilt verzamelen en dat is wat u vandaag hier allemaal wilt. U wilt straks bij de verkiezingen weer macht verzamelen, maar met welk doel? Als goede democraten, om het zo spoedig mogelijk weer weg te geven. En daar ligt de paradox.

We merken natuurlijk allemaal in de praktijk dat het daar niet zo erg van komt. Macht, macht als bevrediging, zie je zoveel meer dan macht als noodzaak. Dat vind ik ook van die resolutie van de Partij van de Arbeid en de PPR. Theoretisch, theoretisch geeft die natuurlijk duidelijkheid. Maar toch riekt het naar liefde voor de macht, het riekt toch naar macht niet als middel, maar macht als doel. Er is hier vanmiddag over dat onderwerp gesproken. En ik wil er ook iets over zeggen. De Partij van de Arbeid en de PPR hebben een ontwerp-resolutie ingediend die nu een tikkeltje geamendeerd is, of in ieder geval is de mogelijkheid geopend dat hij te zijner tijd zal worden geamendeerd, omdat het een catastrofe zou zijn voor de Partij van de Arbeid, op die verschillende partijcongressen. Nou, ik vind dat die ontwerp-resolutie rammelt. Hij is veel te gesloten. Hij opent bijvoorbeeld wel de mogelijkheid dat andere progressieve partijen toetreden, met name is duidelijk dat dat zouden kunnen zijn de PSP of D'66. Maar ik denk dat de Partij van de Arbeid en de PPR heel goed begrijpen dat D'66 niet tot dat akkoord zal kunnen en willen toetreden. Dat is enerzijds om, wat Hans van Mierlo hier zojuist zei, dat er dit moment, waar nog niet eens besloten is of we deel zullen nemen aan de verkiezingen, wij te weinig macht hebben om concessies af te dwingen die nodig zouden zijn, niet alleen voor ons maar zelfs voor de anderen. Maar het is ook omdat wij de ervaring hebben met het oude regeer-akkoord, waaraan ten grondslag lag de wens en de bereidheid om te komen tot de vorming van een progressieve volkspartij. Een bijzonder wezenlijke eis die aan de basis van dat akkoord lag, terwijl op het eerste het beste congres van de Partij van de Arbeid, nadat D'66 het kabinet-Den Uyl in het zadel had geholpen, op dat congres. Ik wil daarbij zeggen, dat de partijleiding van de Partij van de Arbeid toen als een leeuw heeft gevochten om dat te voorkomen, maar tijdens dat congres de partij dat toch maar heeft weggevaagd, korte tijd later gevolgd door de PPR. En dat op zichzelf is voor iemand die niet stekeblind is voor de politieke werkelijkheid natuurlijk een reden om te zeggen: toetreden tot dit akkoord is voor D'66 in realiteit niet mogelijk. Nu ben ik natuurlijk gevoelig voor de argumenten die genoemd worden, onder andere door Hans van Mierlo over dit onderwerp zojuist, dat je moet oppassen dat je jezelf niet buiten spel zet. Ik kan alleen maar constateren dat als de Partij van de Arbeid en de PPR nu al vaststellen dat het blijkbaar, behalve voor partijen als D'66 voor wie de mogelijkheid er eenvoudig niet is, dat alleen maar ondanks een soort start met het CDA, dat het eenvoudig kortzichtig is om een dergelijk standpunt vast te

leggen in een resolutie, althans een ontwerp-resolutie, voordat D'66 heeft besloten of ze al of niet mee zal doen aan de verkiezingen. Want veronderstel dat D'66 meedoet, veronderstel dat velen van u gelijk krijgen, en dat er straks veel tegengas zal komen. Veronderstel dat D'66 wint en zij verliezen, dat de combinatie samen wint, er zijn talloze constructies denkbaar. Het niet incalculeren, zelfs niet de opening houden met D'66, is kortzichtig en onjuist en daarom denk ik dat wij op het ogenblik die motie, die ontwerp-resolutie zullen afwijzen. Dat neemt niet weg dat de politieke leiding van D'66, het hoofdbestuur, de fractie, zeer vakkundig moeten nagaan in de komende maanden wat de beste politiek-strategische opstelling is om te zorgen dat datgene, wat wij misschien meer dan iemand anders in Nederland willen, namelijk het voortzetten van het beleid van het kabinet-Den Uyl, in Nederland mogelijk wordt.

En ik raad dan ook het hoofdbestuur aan, en ik raad u congres aan, om er mee akkoord te gaan dat u verlangt, zonder motie, eenvoudig als u niks zegt bent u het er mee eens, je moet dit soort dingen niet gaan vastleggen in moties, laat dat maar aan de Partij van de Arbeid over en aan de PPR.

Het is natuurlijk noodzakelijk dat wij heel zorgvuldig nagaan welke partij-politiek, strategische lijn er gevolgd wordt met dat ene doel: het belang van de gemeenschap en dat wordt verwoord in wat voor soort kabinet ook. En daarom moet er zorgvuldig, heel zorgvuldig gekeken worden. Er moet niet zo cru worden opgetreden als op het ogenblik door die andere partijen is gebeurd. Ik hoop dat u het er mee eens bent dat deze lijn door D'66 wordt gevolgd en dat, mocht u besluiten om te stemmen voor de belangrijke resolutie van het hoofdbestuur, dat dan op 5 februari, als er opnieuw een congres is, aan u voorstellen worden voorgelegd, waarop u daar uw uitspraak over kunt doen en het beleid kunt goedkeuren of afkeuren, wat u wilt. Ik zei dit allemaal, omdat ik aan het zeggen was dat ik nooit heb getwijfeld aan de politieke inhoud en aan het belang van de politieke denkwijze als die van D'66. Het is nu zo, geloof ik, dat een bewuste burger kan op dit ogenblik invloed uitoefenen in de Nederlandse politiek. Er zijn nog vele onbewuste burgers die nog niet aan die informatiestroom deelnemen, maar er is iets veranderd sinds 1966, en dat kan. Er blijft veel te doen, heel veel bestuurders hebben al weer een structuur gevonden om alle inspraak en beroep enzovoort in te kapselen, maar er zijn mogelijkheden die verder moeten worden uitgebuit. Er is iets anders, een ontwikkeling van de samenleving en dat is dit. Veel meer dan in 1966, juist in deze situatie, zucht de samenleving onder de vertechnocratisering. Steeds meer wordt de techniek de baas, steeds kleiner wordt de keuzevrijheid van de burgers, steeds meer ontstaan nieuwe elites, namelijk diegenen, die beschikken over de informatie, over de kennis van wetenschap en techniek. En steeds minder kan de individuele burger daar zijn greep op hebben. De

technocratie dreigt te verstikken, te vervreemden, te verkillen. In feite concentreert zich door de technocratie macht en daardoor is de technocratie, als zij doorgaat zoals zij nu gaat, in wezen een bedreiging van de democratie. En ik roep u in herinnering dat ik vind dat de taak van D'66 is het inhoud geven, het uitbouwen van de democratie.

Dames en heren realisten. Als mijn naam Van Agt was, dan zou ik nu een beschrijving geven van de strijd die mijn ziel heeft verwoest. Het blijkt dat de strijd in mijn binnenste heeft gewoed tussen enerzijds het geloof en de hoop van de romanticus, de romanschrijver als u wilt, en anderzijds het realisme en de analyse van de natuurkundige. En u weet uit de berichten uit de pers, dat de, deze zomer, de natuurkundige die strijd heeft gewonnen. Ik zeg u heel in het kort waarom dat is. Dat is omdat ik na zo'n emotioneelloze taxatie, in het belang van de partij, ja, je kunt nooit natuurlijk helemaal objectief zijn, maar zoveel mogelijk objectief, meende te moeten komen tot de conclusie deze zomer, uit tussentijdsverkiezingen, uit opiniepeilingen en uit wat ik hoorde, dat je zeer realistisch mag rekenen op 1 à 3 zetels in de Tweede Kamer als je meedoet aan de verkiezingen. En na die taxatie heb ik tegen mezelf gezegd: we zouden géén splinterpartij worden. Dat was een belofte die ik indirect soms heb uitgesproken. En in de tweede plaats had ik daar eenvoudig geen zin in om met 1, 2 of 3 mensen in de Kamer te zitten. Waarom? Natuurlijk omdat ik daar geen geloof in heb. Maar vooral omdat ik niet kan verdragen dat D'66, waar ik ontzaglijk in geloofd heb en in de doelstelling nog altijd geloof, dat ik eenvoudig niet kan verdragen de partij te zien afgaan op deze manier. Ik kan niet verdragen dat een partij, die zoveel te vertellen heeft en zoveel heeft ingebracht, op een dergelijke armetierige manier ten onder moet gaan. Er zijn twee oorzaken voor die taxatie. Ik noem U slechts twee van de belangrijkste, twee gekoppelde oorzaken. En dat is in de eerste plaats de houding van de kiezer in de laatste drie jaar en in de tweede plaats de zwakte van de partij. Waarom zijn ze gekoppeld? Omdat als de kiezer op de één of andere manier zou laten weten dat ze in ons geloven, dan zou de partij zich gemakkelijk versterken. En als de partij zich zou versterken, dan zou de kiezer vanzelfsprekend wel weer in ons gaan geloven. U wilt, dames en heren, en dat is uit de politieke discussie van vanmiddag zonder meer duidelijk geworden, u wilt dat wij van D'66 doorgaan, meedoen aan de verkiezingen. De vraag is, die ik mij moet stellen, na uw massaal appèl, of ik denk dat de kiezer dat zal willen en daaraan gehoor zal geven en of de partij weer sterk gemaakt kan worden. Ik vraag me af, dames en heren, of u weet dat uw vraag aan mij een belofte inhoudt. Iets daarvan staat in de motie die u zojuist hebt gekregen. Weet u wel dat u zich zelf hiermee feitelijk verbindt om in de komende tijd, tot mei aanstaande, uw tijd, uw vrije tijd en uw geld, uw energie, uw denkkraft, uw initiatieven in dienst te

stellen van D'66? Weet u dat? Weet u, hebt u zich goed afgevraagd, of u inderdaad in plaats van in het bos te gaan wandelen om de prachtige herfstkleuren te zien, zult u moeten sjouwen met lijmpotten en met aanplakbiljetten? Weet u dat? Weet u wel, dat u door deze motie te ondersteunen en dit van mij te vragen, dat u daarmee aangeeft dat u zo'n enorme motivatie hebt voor het reilen en zeilen in de samenleving, dat u zo van binnen er van overtuigd bent, dat een partij als D'66 van u als individuen verlangt dat u zich inzet om aan die richting van die samenleving, aan die samenleving mede richting te geven, om te zorgen dat daar een goed bestuur komt, dat individueel enorm veel van u verlangd wordt? Hebt u zich dat nou wel afgevraagd toen u die motie ondersteunde en daarvoor stemde? Want zo ligt het. Weet u wel dat wij, dat u, als wij doorgaan met de verkiezingen, de pers en de media helemaal opnieuw zullen moeten veroveren? In 1966 hebben ze ons gesteund en gedragen naar de overwinning. Want het was iets nieuws en er was behoefte aan. Nu moet dat veroverd worden, dat moet veroverd worden door acties in de afdelingen en in de provincie, door initiatieven, door uw denkwerk en als u dat niet begrijpt dan hebt u ten onrechte voor de motie gestemd. Collega's, ik kan niet alleen of met een klein groepje mensen de verkiezingen winnen. Die verkiezingen kunnen alleen maar gewonnen worden door de leden van D'66, overal, in alle regio's, in alle afdelingen, door enorme inzet, groter dan van enige partij zal worden verlangd. Ik zeg het hard, maar zo is het.

Dames en heren, dames en heren idealisten. Er is altijd hoop, er is altijd hoop dat je de tekenen herkent. Een poosje geleden heeft Jan van Loon, onze nieuwe voorzitter, me attent gemaakt op een kleine geschiedenis van Emile Wiezel uit zijn boek 'The gate of the forest'. Ik heb dat op een spreekbeurt een keer voorgelezen, dat stukje. Ik heb dat nu niet voor me, maar ik wil u toch proberen in het kort te zeggen hoe die geschiedenis ging. Want misschien kunt u er toch hoop uit putten. De rabbi Israël Baäl Sanatoff, zo is de naam meen ik, zag dat zijn volk in nood was en ging naar een bepaalde plek in het bos om te mediteren. Hij maakte daar een vuur aan en hij sprak een speciaal gebed uit en het wonder voltrok zich en het volk was gered. Wanneer in later tijd zijn volk in nood was, dan ging een discipel, waarvan ik de naam ben vergeten, naar dezelfde plek in het bos en dan zei hij: "Meester van het heelal, ik weet niet hoe ik een vuur moet aanmaken" en dan zei hij het gebed en dan voltrok zich het wonder en was het volk gered. En het was veel later, dat Moshe of iets dergelijks weer zijn volk in nood zag, een rabbi van veel latere tijd, die ging naar het bos en zei: "Ik weet niet hoe ik het vuur moet aanmaken en ik ken het gebed niet, maar ik hoop dat het wonder zich zal voltrekken." En het voltrok zich en het volk was opnieuw gered. Het is weer een

andere rabbi, ik geloof dat hij Rushin heette, Jan van Loon, die nog weer in latere tijden zijn volk onder de grootste benarde omstandigheden moest trachten te redden en hij zette zich neer in zijn leunstoel, nam het hoofd in de handen en zei: "Ik kan geen vuur aanmaken, ik weet de plek in het bos niet, ik ken het gebed niet, ik kan alleen dat verhaal vertellen en dat moet genoeg zijn". En het was genoeg.

D'66 is in die situatie aangeland. Wij kunnen nog slechts een verhaal vertellen en u zegt tegen mij vandaag: dat moet genoeg zijn en dat zal genoeg zijn. Dames en heren, idealisten, u wilt meedoen aan de verkiezingen. U gelooft in D'66. U gelooft in onze politieke denkwijze en u hebt mij, in deze jaren die voorbij zijn gegaan, steeds uw vertrouwen geschonken. En nu verlangt u van mij dat ik voorop loop op het pad, dat naar uw overtuiging, zal leiden naar de overwinning. Ik moet u daarop antwoorden.

Als u, op het congres van 5 februari 1977, over 3 maanden, meeneemt naar het congres de handtekeningen onder de verklaring: "D'66 moet deelnemen aan de verkiezingen" de handtekeningen van 66.000 stemgerechtigde Nederlanders en als op dat congres aanwezig zal zijn een selectie van 1666 nieuwe D'66 leden, geworven na vandaag, en u wilt mij nog steeds, ondanks deze harde woorden, als uw lijsttrekker, zoals nu, dan zou ik dat aanvaarden. Ik zeg dit niet omdat ik zo'n prima donna ben, die zo gebeden moet worden met 66.000 nieuwe handtekeningen en 1666 nieuwe leden. Ik zeg u dat, omdat ik geloof dat we daar twee absoluut noodzakelijk dingen mee kunnen bereiken. Als u met dat kleine getal kans ziet om 66.000 stemgerechtigde Nederlanders te laten tekenen "D'66 moet meedoen aan de verkiezingen" en u kiest daar niet bij voorkeur alle P.v.d.A.- en C.D.A.-stemmers voor, in wiens belang het is dat wij meedoen aan de verkiezingen. Als u dat kunt presteren, dames en heren. Om dat te presteren is het nodig dat maandag aanstaande overal in het hele land D'66-ers bijeenkomen, afdelingen vormen, hun beste organisatorische talent mobiliseren en op touw zetten. Een actie om die te krijgen. Als u dit voor elkaar wilt krijgen, dan is het nodig dat u allemaal voor u zelf zich realiseert waarom D'66 dan door moet gaan. Dan zult u onder woorden moeten brengen, waarom dat dan zo allemachtig belangrijk is en dat is het. Dat zult u in alle scholen onder de leerlingen en de leraren, in de fabrieken, in de laboratoria, op uw feestjes met uw vrienden, overal zult u onder woorden moeten brengen waarom D'66 door moet gaan met de verkiezingen. Als dat gebeurt, en alle publiciteit die daar bijhoort, als u dat kunt opbrengen, dan bereikt u dat op 5 februari de partij ineens weer op poten staat. Dan bereikt u dat overal de organisaties er weer zijn, organisaties die zo doorgaan de verkiezingen in om die verkiezingen te helpen winnen. Als u kans ziet om met zoveel overtui-

ging naar uw burenen en naar uw vrienden te gaan dat 1666 leden opnieuw lid worden, dan is het ledenbestand gekomen op de oude sterkte van over de 4000. En dan is er genoeg geld om vaste krachten aan te stellen, dan is er genoeg organisatie om die verkiezingen inderdaad te winnen. Ik zeg u dit geheel op eigen verantwoordelijkheid. U hebt ook van mij een geheel eigen beslissing verlangd. En ik overval hiermee het hoofdbestuur. Ik weet helemaal niet of u hiervoor voelt en of het hoofdbestuur er voor voelt. Ik raad het hoofdbestuur zeer aan om een schorsing te vragen en dit te overwegen en om u dan advies daarover uit te brengen. En als u het niet wilt doen, het niet wilt proberen - het is een gok, als het niet lukt is er zeer grote schade aangebracht - dan moet u dat vandaag zeggen. Maar als u het wel wilt doen, en gehoord de motivatie die ik vandaag van u heb beluisterd, als deze uitdaging niet zozeer van mij, dan van het congres aan zichzelf, als u die uitdaging wilt aanvaarden en u zult hier 5 februari komen met al die handtekeningen en al die nieuwe leden en u wilt mij dan als uw lijsttrekker verkiezen, dan ben ik ervan overtuigd dat D'66 Nederland zeer verrast gaat doen staan bij de volgende verkiezingen.